

ПАЭЗІЯ А. ГАРЭЦКАГА І ДРЭЗДЭНСКІЯ «ДЗЯДЫ» А. МІЦКЕВІЧА: ВЫБАР ШЛЯХУ БАРАЦЬБЫ СА ЗЛОМ

Хрысціянская гісторыя збаўлення паказвае, што для вызвалення ад граху і канчатковай перамогі над злом неабходна ахвяра. Паэты, якія ў сваёй творчасці закраналі тэматыку Лістападаўскага паўстання (А. Міцкевіч, Ю. Славацкі, З. Красінскі, А. Гарэцкі, М. Ходзька, А. Рыпінскі, Я. Дварэцкі), схільныя былі бачыць у сваім змаганні збаўленчую місію ў дачыненні да народаў Рэчы Паспалітай. Былая магутная дзяржава ў тагачаснай паэзіі традыцыйна асацыяравалася з Хрыстом, распятым на крыжы «z trzech wyschłych ludów» [«<...> з трох высахлых народаў»: тут і далей пераклад з польскай мовы аўтара артыкула, калі не ўказана іншае. – Г. С.]. (дрэздэнскія «Дзяды» А. Міцкевіча [7, s. 184]), і ўся сімволіка Крыжова Шляху Хрыста накладвалася на асэнсаванне паўстанцкай барацьбы. Але ўжо ў гэтым атаясамліванні заключаецца прадчуванне задушэння Лістападаўскага паўстання, прадчуванне вялікіх ахвяраў, якія праз смерць павінны прынесці збаўленне. Гэтая ідэалогія паўстання містычна раскрыта ў дрэздэнскіх «Дзядах» Адама Міцкевіча і паслядоўна выкладзена словамі Прывіда, звернутымі да кс. Пётры ў сцэне V; выкарыстоўвае яе і А. Гарэцкі (ураджэнец Віленшчыны і прадстаўнік польскамоўнай плыні ў літаратуры Беларусі XIX ст.) у сваіх ваярскіх песнях, напоўненых заклікамі да складання ахвяры Богу за адкупленне зямлі бацькоў. Пунктам непасрэднага судакранання ідэалагічных перакананняў абодвух аўтараў стала байка А. Гарэцкага «Djabel i zboże» («Чорт і збожжа»), якую А. Міцкевіч у перапрацаваным выглядзе ўключыў у I сцэну I акта дрэздэнскіх «Дзядоў», пераказаўшы яе вуснамі Жэготы. Гэты алегарычны твор у паэме А. Міцкевіча займае ідэйна важнае месца, выяўляючы недарэмнасць і будучую жыццядайнасць ахвяраў, якіх д'ябал трымае ў зняволенні, і адначасова – іх бессмяротнасць: «I po dziś dzień chleb się rodzi» [«I да гэтага часу родзіцца зерне»] [4]. У творы А. Гарэцкага, пераказанага А. Міцкевічам, прысутнічае біблейная сімволіка зерня, пра якое гаворыць евангеліст Ян: «А Езус сказаў ім у адказ: Настала гадзіна ўславіцца Сыну Чалавечаму. Сапраўды, сапраўды кажу вам: калі пшанічнае зерне, упаўшы ў зямлю, не памрэ, то застанецца адно, а калі памрэ, то прынясе багаты плён» [тут і далей пераклад Святога Пісання зроблены Секцыяй па перакладзе літургічных тэкстаў і афіцыйных дакументаў Касцёла Камісіі Божлага культу і дысцыпліны сакрамэнтаў пры ККББ. – Г. С.] (Ян 12, 23–24). Такім чынам, закатаванае ў турмах «насенне» Літвы-Беларусі павінна сваімі пакутамі ўславіць Айчыну і прыняць смерць дзеля яе будучага лепшага жыцця.

Аднак у творчасці А. Гарэцкага, як і ў паэме А. Міцкевіча, разглядаецца не толькі ідэя **пакутніцтва**, але і ідэя **помсты**, у кантэксце якой паняцце ахвярнасці змяняе сваё першапачатковае значэнне. У адным выпадку пакутніцтва вымагае ахвярнасці, якая зыходзіць ад пакоры, у другім

ахвярнасць звязана з агрэсіяй, якая не ўласціва хрысціянскай сістэме каштоўнасцяў. У аснове ж гэтай агрэсіі ляжыць характэрны для рамантыкаў бунт супраць жыццёвай несправядлівасці, які спараджае сумненні ў Божай міласэрнасці і прагу сваёй уласнай магутнасцю перайначыць свет. Бяда рамантыкаў-рэвалюцыянераў і адна з духоўных прычын паражэння Лістападаўскага паўстання – стварэнне ўласнай веры, перайначванне закону Божлага разам з імкненнем перайначыць свет, адносна чаго З. Красінскі ў драме «Nie-Boska komedja» («Нябоская камедыя») заўважае: «Ktokolwiek jesteś, powiedz mi, w co wierzysz! łatwiej byś życia się pozbył, niż wiarę jaką wynalazł, wzbudził wiarę w sobie» [«Хто б ты ні быў, скажы мне, у што верыш! Лепш бы ты пазбавіўся жыцця, чым вынайшаў якую-небудзь новую веру і ўзбудзіў яе ў сабе».] [5, s. 35]. А калі перанесці гэтае сцверджанне на асаблівасці рамантычнага светапогляду, то можна сказаць, што іх уяўная сіла – абсалют думкі, якая мае стваральную сілу – стала іх духоўнай слабасцю.

Рамантычная літаратура Беларусі мае некалькі традыцый выяўлення барацьбы добра са злом і несправядлівасцю гэтага свету. Адважымся выказаць меркаванне, што ў творчасці А. Гарэцкага праяўляецца толькі адна з іх – барацьба з дапамогаю зброі. Каб даказаць гэта, разгледзім на матэрыяле дрэздэнскіх «Дзядоў» А. Міцкевіча, якія традыцыі змагання наогул былі характэрны для тагачаснай літаратуры Беларусі. Адну з іх прадстаўляе Конрад, і шмат матэрыялу для разумення гэтай традыцыі дае сцэна II «Імправізацыя». Мэта яго барацьбы: «*Ja bym mój naród jak pieśń żywą stworzył*» [«Я стварыў бы мой народ, як жывую песню»] [7, s. 157]. Адметна, што Конрад вельмі сур'ёзна падыходзіць да выбару сродкаў барацьбы: «*Nie bronią - broń broń odbije, // Nie pieśniami - długo rosną, // Nie nauką - prędko gnije, // Nie cudami - to zbyt głośno. // Chcę czuciem rządzić, które jest we mnie; // Rządzić jak Ty wszystkimi zawsze i tajemnie...*» [«Не зброяй – адаб'ецца зброяй зброя, // Не песняй – песня выспее не ўраз, // Не чарамі – ну што яны такое? // Навукай? Не, яе не доўгі час. // Я пачуццём, якое даў Ты недарэмна, // Хачу валодаць душами людзей таемна»] [2, с. 382] [7, s. 156–157]. Конрад бачыць у Богу толькі крыніцу мудрасці, і, не разумеючы прычыны пакутаў вялікай колькасці невінаватых людзей, не прызнае ў Ім любові: «*Kłamca, kto Ciebie nazywał miłością, // Ty jesteś tylko mądrością. // Ludzie myślą, nie sercem, Twych dróg się dowiedzą; // Myślą, nie sercem, składy broni Twojej wyśledzą...*» [«Ну, хто Цябе назваць любоўю зможа? // Ты толькі мудрасць, Божа. // Цябе не сэрцам людзі – думкаю сваёй, // Адкрылі, Моц Тваю, Шлях векавечны твой»] [2, с. 383] [7, s. 158]. Таму герой, прызнаючы верхаўства Бога над сабою, уступае ў змаганне з Ім у вырашэнні лёсу ўласнага народа. Аднак у гэтым змаганні яму кідае выклік вялізны крук, вобразнае ўвасабленне якога выклікала спрэчкі ў даследчыкаў. Па словах даследчыка-міцкевічазнаўцы В. І. Еўмянькова, «у «Дзядах» мы сустракаемся з двума Конрадамі. Першы – той, што ў «Малой Імправізацыі» глядзіць на крука як на іпастась суролага Бога, другі – той, які пасля абраду ачышчэння пачынае разумець, што крук – д'ябал, а Бог не можа быць суровым, толькі – міласэрным» [1, с. 76].

Другую традыцыю ў выяўленні барацьбы дабра са злом рэпрэзентуе кс. Пётр, які адказвае на выбар Конрада: «*Módl się; myśl twoja w brudne obleczona słowa, // Jak grzeszna, z tronu swego strącona królowa...*» [«Маліся: думка ў брудзе слоў тваіх – ныйначай // Царыца звергнутая ў вопратцы жабрачай» [2, с. 398] [7, s. 175]. Грэшныя словы для выражэння думкі-каралевы, як злыя сродкі для дасягнення найвысакароднейшай мэты, відавочныя для кс. Пятра. Ён лічыць патрэбным змагацца з імі, як з уцелаўленнем д'ябла ў душу грэшніка. Кс. Пётр перасцерагае, што Бог прыме толькі пакорную ахвяру і менавіта гэтым праявіць сваю дабрыню і любоў да народа: «*Módlmy się, Pan nasz dobry! Pan ofiarę przyjmie*» [«Молімся! Бог наш добры, Бог ахвяру прыме.»] [7, s. 176]. А замест Конрадавай прагі ўладаць душамі людзей кс. Пётр аддае перавагу таму, каб узяць на сябе ўсе правіны – і менавіта гэта, на яго думку, з'яўляецца галоўнай умовай і сапраўднай праймай ахвярнасці, якую прыме Бог.

Кс. Пётр перасцерагае і яшчэ ад аднаго: шляху помсты ворагу. У сцэне VIII «Pan senator» («Пан сенатар») ён спыняе разгневанага Юстына Поля, які ў распачы пытаецца: «*Czyż go to za nas nikt nie skarże? // Nikt się nie pomści?*» [«Ці ж яго ніхто не пакарае // Ніхто не адпомсціць?»] [7, s. 240], – адказваючы адназначна: «*Bóg!*» [«Бог!»] [7, s. 240]. І як пацверджанне слоў кс. Пятра – раптоўная вестка пра смерць Доктара, забітага маланкаю. Такім чынам, пакаранне – справа Боская, а не чалавечая. Ужо толькі збегам падзей у паэме А. Міцкевіч выяўляе, што жаданне забіць, выказанае да гэтага Полем, – нягоднае змагарскага шляху чалавека-хрысціяніна. Згадаем са Старога Запавету: першае забойства ў гісторыі чалавецтва здарылася ў выніку гневу Каіна з-за таго, што Бог не прыняў яго ахвяру. Ці ж можа Бог прыняць ахвяру, якая ўжо і сама падразумявае забойства? Зло немагчыма пераадолець злом, гісторыя не можа «паплысці супраць цяжэння сумлення» [3, с. 83]. А. Міцкевіч нязменна прыходзіць да гэтай жа высновы, прысвячаючы аналізу шляху барацьбы яшчэ і такія свае творы як паэма «Konrad Wallenrod» («Конрад Валенрод»), верш «Do Matki Polki» («Да Маці Польшкі») і інш.

Звернем увагу на тое, што у адным ідэалагічным полі з дрэздэнскімі «Дзядамі» А. Міцкевіча ляжаць творы Ю. Славацкага «Kordian» («Кардыян») і З. Красінскага «Nie-Boska komedja» («Нябоская камедыя»). У ідэйным змесце паэмы «Кардыян» польскі даследчык М. Інглот таксама заўважае «два абліччы традыцыі» [8, s. 12] ў выбары рамантыкамі шляху барацьбы і разумення імі сваёй місіі: 1) Старшыня і Ксёндз заклікаюць змоўшчыкаў, што ўчынілі замах на цара, ушанаваць прах былых валадароў Айчыны, адмовіцца ад забойства і не крывавіць трон палякаў. «*Dominuje w owej tradycji, – падкрэслівае даследчык, – uczucie zgodne z religią katolicką i obce idei zemsty*» [«У гэтай традыцыі дамінуе пачуццё, згоднае з каталіцкай рэлігіяй, якой чужая ідэя помсты.»] [8, s. 12]; 2) другую традыцыю прадстаўляе галоўны герой паэмы Кардыян. Яна спасылаецца на вядомы ў патрыятычнай паэзіі заклік «*Niech powstanie mścicieli z kości naszych*» [«Няхай паўстане мсціўца з нашых касцей.»] [8, s. 13]. І характэрна, што Кардыян церпіць паражэнне.

У «Нябоскай камедыі» З. Красінскага супрацьпастаўляюцца дзве раўназначныя сілы, два шляхі барацьбы з сацыяльнай несправядлівасцю: іх

прадстаўляюць Панкрацы і Граф. Справа даходзіць да сутычкі паміж імі, бо ніхто з іх насамрэч не змагаецца за «свабоду, роўнасць, братэрства», кожны з іх, як Конрад і Кардыян, стварае сваю ўласную веру, з'яўляецца прарокам, які «жыве «ў сабе», абапіраецца на суб'ектыўнае бачанне свету» і «не можа ведаць праўду, а значыць – не можа весці па шляху гэтай праўды. Людзі для яго не жывыя істоты, а матэрыял» [1, с. 70].

Такім чынам, аўтары-рамантыкі, выпрабоўваючы сваіх герояў, аналізуюць забойства і помсту як сродак барацьбы з несправядлівым светам, але адмаўляюць яго. Вернемся да А. Гарэцкага і да нашага ранейшага сцверджання аб тым, што ў яго творчасці абгрунтоўваецца толькі адзін шлях барацьбы – шлях узброенага паўстання. Так, лірычны герой А. Гарэцкага адчувае сваю моц у вырашэнні далейшага лёсу падзеленай ворагам дзяржавы і бачыць Лістападаўскае паўстанне як важны гістарычны рубаж, які дае магчымасць уласнымі сіламі паставіць канец панаванню зла, несправядлівасці і вярнуць Айчыну. Месіянская ідэя ў творчасці А. Гарэцкага, сапраўды, непарыўна звязана не толькі з ідэяй ахвярнасці, але і з ідэяй помсты. Сугучна з вядомым тагачасным дэвізам «Polska Winkelriedem narodów» [«Польшча – Вінкельрыд народаў». Арнольд Вінкельрыд – герой войнаў супраць Аўстрыі за свабоду Швейцарыі. Яго гераічны ўчынак прынёс перамогу суайчыннікам], сфармуляваным Ю. Славацкім у паэме «Кардыян», А. Гарэцкі выказвае сваё прадчуванне задушэння Лістападаўскага паўстання і вялікай ахвяры суайчыннікаў, ды, нібы ствараючы ўласнае евангелле Рэчы Паспалітай, лічыць гэта галоўнай умовай збаўлення Айчыны: «*Widzisz wrogu, chodź się bić: // Nas i ciebie grób pochowa, // Ale Polska musi żyć*» [«Бачыш, вораг, выходзь на бой: // Нас і цябе схавает магіла, // Але Польшча мусіць жыць».] [6, с. 317].

Лірычны герой А. Гарэцкага не з'яўляецца звышгероем, рэвалюцыянерам духу, падобным на Конрада А. Міцкевіча, а таксама на Кардыяна Ю. Славацкага і Графа З. Красінскага. Але ён «*najwyższy z cziujących na ziemnym padole*» [«Сярод зямлян <...> найвышэйшы»] [2, с. 383] [7, с. 157] ў іншым сэнсе – гэта герой-верхавод, які ўзначальвае атрад помснікаў. Інакш кажучы, гэта евангельскі Пётр, які ўзяўся за меч, каб абараніць Хрыста ад тых, хто прыйшоў Яго схіпіць. Езус жа перасцерагае вучня ад бессэнсоўнай ахвяры, якая ў выпадку помсты ператвараецца ў ахвяру д'яблу, а не Богу: «Схавай меч у ножны. Няўжо Мне не піць келіха, які даў Мне Айцец?» (Ян 18, 11).

Падводзячы вынікі нашых разважанняў, падкрэслім, што ў рамантычнай літаратуры Беларусі 30-х гг. XIX ст. склалася некалькі традыцый выяўлення барацьбы са злом, з сацыяльна-палітычнай несправядлівасцю, – традыцый, мастацкае асэнсаванне якіх найбольш выразна прысутнічае ў дрэздэнскіх «Дзядах» А. Міцкевіча: 1) духоўны бунт супраць Бога і «стрэлы» ў Боскую прыроду, імкненне выхапіць уладу Бога над душамі людзей і кіраваць імі выключна сэрцам; 2) фізічная помста ворагу за яго здзекі і злачынствы; 3) хрысціянская пакора і спадзяванне на Божую міласэрнасць і любоў. Менавіта апошні шлях суадносіцца з хрысціянскім

паняццем ахвярнасці дзеля збаўлення. У паэзіі А. Гарэцкага адбываецца ўключэнне гэтага паняцця ў другі шлях барацьбы. Разуменне патрэбы ў ахвярнасці абодвума паэтамі не ставіцца пад сумненне і пацвярджаецца парафразаі байкі А. Гарэцкага «Чорт і збожжа» ў дрэздэнскіх «Дзядах» А. Міцкевіча. Але калі ў кантэксце ўсёй паэмы А. Міцкевіча ахвярнасць – гэта тое, што надае сэнс пакутам, то ў творчасці А. Гарэцкага яна з’яўляецца сродкам помсты і гвалтоўнага ўсталявання справядлівасці.

Літаратура:

1. Еўмянькоў В. І. Адам Міцкевіч і духоўна-эстэтычныя пошукі ў літаратуры Беларусі XIX ст.: манаграфія. Магілёў, 2009.
2. Міцкевіч А. Выбраныя творы / уклад., прадм. і камент. К. Цвіркі. Мінск, 2003.
3. Ян Павел II. Памяць і самасвядомасць: Размовы на пераломе тысячагоддзяў / пер. з пол. К. Лялько. Мінск, 2006.
4. Gorecki A. Djabeł i zboże // Chleb w poezji [Resurs elektroniczny]. Reżym dostępu: http://republika.pl/o_chlebie/poezja.html.
5. Kasiński Z. Nie-Boska komedia / oprac. Bogdan Suchodolski. Warszawa, b/d.
6. Lutnia. Piosennik polski, zbiór pierwszy. Wydanie drugie. Lipsk, 1864.
7. Mickiewicz A. Dziady / Posłowie J. M. Rymkiewicz. Warszawa, 1998.
8. Słowacki J. Kordian / wstęp i przypisy Mieczysława Inglota. Wrocław, 1985.